

Kontinuiteta odklonskega vedenja otrok in mladoletnikov ter možnosti napovedovanja prihodnjega vedenja

Nataša Oven¹

Odklonskega in delinkventnega vedenja vsekakor ni mogoče pojasniti na enostaven način, saj se v različnih primerih ne pojavljajo le različni vzroki, marveč v vsakem posameznem primeru nastopa hkrati več različnih vzročnih dejavnikov. Kontinuiteta ali diskontinuiteta vedenjske neprilagojenosti otrok in mladoletnikov je eno izmed ključnih vprašanj longitudinalnih študij, ki večinoma potrjujejo tezo o relativni kontinuiteti odklonskega vedenja. V osebnostnem razvoju vsakega posameznika pa so možni tudi številni odkloni od »normalnega« vedenja, ki so vnaprej težko predvidljivi, in pogosto le prehodno stanje. Določene razlike v osebnostnih lastnostih obstajajo tako znotraj deviantne in nedevidantne populacije, prav tako pa tudi med delinkventi in nedelinkventi, vendar pa niso tako izrazite, da bi jih ocenili za poglavitni vzrok odklonskega/delinkventnega vedenja. Določen prispevek k nastanku odklonskega vedenja je pripisati tudi ožjemu in širšemu družbenemu okolju. Zato je tudi napovedovanje bodočega antisocialnega vedenja v nekaterih primerih bolj, v drugih pa manj uspešno.

Ključne besede: mladoletniško prestopništvo, vedenjska neprilagojenost, odklonsko vedenje, kontinuiteta, napovedovanje

UDK 343.915

Uvod

Odklonskost in delinkventnost² otrok ter mladoletnikov sta pojava, s katerima se srečujejo danes v večjem ali manjšem obsegu povsod po svetu, tako v razvitih kot tudi v manj razvitih državah. Omejevanje in zmanjševanje kriminalitete je prav gotovo eden izmed temeljnih ciljev vsake kriminalne politike. Ukrepi, s katerimi skušajo države doseči ta cilj, so lahko različni. Spoznanja, da klasična sredstva (predvsem represivna) v boju proti otroški in mladoletniški kriminaliteti/odklonskosti ne dajejo pričakovanih rezultatov, so usmerila pozornost tako teoretikov kot praktikov k iskanju »drugačnih ukrepov« za omejitev tega pojava. Med njimi so vsekakor na prvem mestu različni preprečevalni programi.

Otroško in mladoletniško prestopništvo tudi danes ostaja raziskovalno področje, kateremu številni raziskovalci različnih strok namenjajo veliko pozornost. Tako nekateri iščejo vzroke za odklonsko/delinkventno vedenje otrok in mladoletnikov predvsem v ožjem ali širšem družbenem okolju, drugi so prepričani, da so za razumevanje kriminalnega vedenja odločilne osebnostne značilnosti posameznega delinkventa³, tretji pa govorijo o »sovplivanju«

več dejavnikov na kriminalno vedenje (tako okolja kot posameznika). Za razumevanje razvoja in vzorcev neprilagojenega vedenja otrok in mladoletnikov, prav tako pa tudi za izbiro ustreznih ukrepov (represivnih, preventivnih), je torej potrebno poleg omejenih »vzrokov« poznati tudi »normalen« osebnostni razvoj, zlasti njegove posebnosti v otroštvu in adolescenci. Prispevek skuša prikazati ugotovitve tistih raziskovalcev, ki pri razlagah odklonskega vedenja poudarjajo pomen osebnostnih lastnosti posameznika, zavedajoč se, da ima takšen pristop tudi svoje pomanjkljivosti in da je zato tudi predmet številnih kritik, zlasti tistih raziskovalcev, ki pripisujejo velik prispevek za posameznikovo odklonsko vedenje vplivu zunajjih dejavnikov-okolja, v katerem posameznik živi.

Vprašanje kontinuitete ali diskontinuitete vedenjske neprilagojenosti otrok in mladoletnikov je eno od ključnih vprašanj številnih longitudinalnih študij, na podlagi katerih skušajo raziskovalci najti odgovore tudi na vprašanja:

1. kakšne so možnosti napovedovanja (predvidevanja) odklonskega in delinkventnega vedenja otrok ter mladoletnikov;
2. koliko lahko morebitne razlike v osebnostnih lastnostih delinkventov in nedelinkventov pojasnijo pojav odklonskega in delinkventnega vedenja otrok in mladoletnikov.

Z vprašanjem kontinuitete in z možnostmi napovedovanja odklonskega in delinkventnega vedenja je tesno povezano tudi vprašanje uspešnosti »izbra-

dejavnikov, kromosomskih aberacij, osebnostnih značilnosti (intelekt, značaj, karakter)... in odklanjajo učenje klasične kriminološke šole o človeku kot o svobodnem bitju, ki svobodno izbira med dobrim in zlom, med pravom in nepravom.

¹ Nataša Oven, dipl. pravnica, mlada raziskovalka na Pravni fakulteti v Ljubljani, Kongresni trg 12, 61000 Ljubljana.

² V okviru članka je razumeti izraz odklonskost kot kršitev kakršnihkoli družbenih norm, medtem ko delinkventnost označuje le tista ravnanja otrok in mladoletnikov, ki pomenijo kršitev kazensko-pravnih norm, in jih zakonodajalec glede na stopnjo družbene nevarnosti ravnanja določi kot kazniva dejanja ali pa kot prekrške.

³ Zagovorniki biološkega in psihološkega determinizma iščejo vzroke (razloge) za odklonsko vedenje posameznika v njem samem, npr. proučujejo vpliv dednih

nih« ukrepov za preprečevanje otroškega in mladoletniškega prestopništva, s čemer pa se ta prispevek sistematično ne ukvarja. Prikazuje le zanimivejše študije in stališča raziskovalcev v zvezi s posameznimi vprašanji ter skuša prikazati odklonskost otrok in mladoletnikov kot razmeroma nepretrgan proces, zavedajoč se, da so v razvoju vsakega posameznika možni tudi številni odkloni, spremembe, ki jih vnaprej težko predvidimo, napovemo, prav tako pa tudi, da je odklonskost/delinkventnost otrok in mladoletnikov pogosto le prehodno stanje v razvoju, saj le del delinkventnih otrok nadaljuje z družbeno neprilagojenim vedenjem v odraslem obdobju. Zato je tudi napovedovanje prihodnjega antisocialnega vedenja v posameznih primerih bolj, v drugih pa manj uspešno.

1. Bio-psiho-socialne značilnosti otrok in mladoletnikov

Čas odraščanja in oblikovanja svoje lastne podobe je tudi čas, ko otrok na svoji poti v odrasli svet pogosto prihaja v konflikte z zapovedmi, prepovedmi in zahtevami družbe. Številne težave, ki jih v svojem osebnostnem razvoju doživlja na eni strani otrok, na drugi strani pa tudi okolje, so večinoma »normalen«⁴ pojav v razvoju, vendar pa so lahko te težave neprijetne in nezaželene tako za otroka samega kot tudi za njegovo okolje. Po mnenju Tomorijeve⁵ so mnoge posebnosti v otrokovi duševnosti, ki jih pogosto obravnavamo kot motnje ali celo bolezenska stanja, le »zunanja podoba otrokove notranje stiske«. ⁶ Zato je za razumevanje razvoja in vzorcev neprilagojenega vedenja treba poznati tudi normalen razvoj otroka in razvojne vidike uspešnega prilagajanja, saj je le tako mogoče izbrati najustreznejše ukrepe, ki naj nadaljnje težave omilijo, če že ne odpravijo.

Otroštvo in mladost sta obdobji, ko zaradi specifičnosti duševnega razvoja zelo težko postavimo jasno mejo med normalnim in nenormalnim vedenjem. Pri opredelitvi, kaj je normalno in kaj ne več, obstaja veliko različnih pogledov⁷, zato je tudi opredelitev

⁴ Različni pogledi na sam pojem normalnosti bodo predstavljeni v nadaljevanju.

⁵ Tomori, s. 13.

⁶ Tudi poznavanje notranje stiske, ki jo doživlja otrok, je pomembno pri izbiri najustreznejšega ukrepa, čemur pa je morda velikokrat posvečeno premalo pozornosti. Ukrep je lahko uspešen le, če je usmerjen na odpravljanje resničnih vzrokov, ki se navzven kažejo kot neprilagojeno vedenje.

⁷ Normalnost kot tisto, kar ne odstopa od povprečja (statistični pristop); normalnost kot odstop od idealnega; normalnost kot mentalno zdravje; normalnost

»normalnosti«, kot tisto, kar je skladno s prepričanjem večine ljudi (in je velikokrat tudi moralno obarvano), le eden izmed njih, čigar vsebina se tudi s časom spreminja. Nekaj, kar se danes šteje za normalno, je lahko veljalo v preteklosti, glede na takratna razmišljanja, za nenormalno. Tudi čas, ki prihaja, prinaša s seboj različna oz. drugačna vrednotenja danes »še normalnega vedenja«. Prav tako pa tudi vsaka (znanstvena) disciplina, ki se ukvarja s človekom, obravnava normalnost iz svojega zornega kota. Hetherington in Parke⁸ menita, da je ustreznejše govoriti o težavah v življenju, kot pa o normalnem in nenormalnem, saj je presoja, ali težave ocenjujemo kot normalne ali ne, »odvisna od posameznikov, ki se dogovorijo, da bodo določeno vedenje ali mišljenje šteli za odklonsko ali ne«. Tako se tudi po ugotovitvah drugih raziskovalcev⁹ otroci, ki so bili klinično obravnavani, po simptomatskem vedenju ne razlikujejo od domnevano normalnih, ampak so samo njihovi starši bolj anksiozni, se hitreje vznemirjajo, težje shajajo z njimi in se zato radi z drugimi posvetujejo o svojih težavah. To pa so bili tudi razlogi, da so za rešitev težav poiskali strokovno pomoč.

Mladost je tudi obdobje, v katerem je pri odraščajočem otroku močna želja po večji samostojnosti. V zvezi s tem pa se izraža tudi drugačen odnos do avtoritete. Mladoletnik, ki je otrok le v očeh staršev, sam pa čuti, da »postaja« odrasel, ne želi več opravljati dotedanjih vlog, ki jih je moral opravljati, le zato, ker je bil otrok, vendar pa mu svet odraslih tega ne dopušča. Vsekakor čutijo otroci/mladoletniki odpor do takšnega odnosa do sebe, proti kateremu zelo pogosto reagirajo z neposlušnostjo, agresivnostjo... Velikokrat je ravno storjeno kaznivo ravnanje odraz njihovega nerazumevanja na poti osamosvajanja.

Poleg družine ima v tem obdobju pomembno vlogo tudi šola, ki mora kot vzgojna in izobraževalna ustanova spodbujati razvoj ustvarjalnosti otrok. Prav tako pa tudi ni nezanemarljiv vpliv vrstnikov. Skupine (združbe) otrok in mladoletnikov imajo svoje subkulturne norme za uveljavitev in samopotrditve. Bajerjeva in Kljaić¹⁰ ugotavljata, da je kar 80% delinkventnih otrok izvrševalo kazniva dejanja v skupinah.

kot sistem transakcij; sociološki pristop, po katerem vsak človek presoja normalnost v razmerju do norm in drugi...

⁸ Glej Dekleva, Žorga, s. 17.

⁹ Shepherd, Oppenheim in Mitchell 1966, v: Dekleva, Žorga, s.17

¹⁰ Bayer, Kljaić, s. 213

2. Motnje v prilagajanju in delinkventnost

Kot je bilo že prej omenjeno, zahteva družba od otroka kot tudi od mladolenika vedenje v skladu z vnaprej postavljenimi pravili. Od otroka se tako pričakuje, da bo v določeni starosti dosegel določeno stopnjo razvoja, osvojil določena pravila vedenja in dosegel določeno šolsko izobrazbo.¹¹ Temu cilju sledi tudi vzgoja že v zgodnjem otroštvu, pa tudi kasneje. Od deklic se zahteva prijaznost, čut do sočloveka, nežnost, naklonjenost, pripravljenost pomagati... Norme vedenja, ki jim jih postavlja družba, so vsekakor strožje kot za dečke, zato je tudi njihov socialni manevrski prostor ožji. Dečkom pa je prepuščen širši prostor za »proste« aktivnosti in za merjanje moči, od njih se pričakuje, da so trdni, odporni, odločni... Podobne osebnostne lastnosti in vedenjske vzorce pričakuje družba tudi od odraščajočega mladolenika.

Z določenimi težavami v psihosocialnem razvoju se prav gotovo prej ali slej sreča skorajda vsak otrok in mladolenik. Največkrat se te težave kažejo navzven kot »neprilagojeno vedenje«, ki je izrazito ob vstopu v šolo in je tesno povezano s šolsko neuspešnostjo ter izostajanjem od pouka. Tudi izvrševanje kaznivih dejanj v otroštvu ni nikakršna izjema.

Gre torej za različne oblike vedenja ali doživljanja, ki so v posameznih razvojnih obdobjih lahko povsem običajne in ustrezne. Vendar pa se lahko pokažejo tudi kot odklon od normalnega vedenja, saj se lahko pojavijo v starosti, ko se ne štejejo več za razvojno ustrezne (fiksacija), ali pa se ponovno pojavijo, čeprav jih je otrok/mladolenik v določenem obdobju že prešel (regresija), prav tako pa se lahko pokažejo v pretirani obliki in bi veljale za normalne, če bi bile blažje.¹² Tak razvoj se po Horvatovem mnenju¹³ lahko zaključi povsem normalno, »če ga okolje s svojimi pritiski, da bi ga izničilo kot drugačnega, dejansko ne pripelje do patologije.«

Psihosocialna neprilagojenost otrok in mladolenikov je velikokrat lahko le odraz močne potrebe po socialnem priznanju, na eni strani, in nesposobnosti doseči to samopotrditev na družbeno sprejemljiv način, na drugi strani. Pogosto otrok sprejme vlogo

devianta zgolj zato, da bi s tem zmanjšal notranjo napetost, ki jo občuti ob »zagroženih« (represivnih) ukrepih družbe.¹⁴

Vedenje in osebnostni razvoj otroka in mladolenika sta tako rezultat sovpilvanja različnih socialnih, psiholoških in fizioloških dejavnikov, ki niso brez vpliva tudi na pojav odklonskega ter delinkventnega vedenja. Gre torej za medsebojno usklajevanje in prilagajanje otrokovih/mladolenikovih potreb, nagnjenj in interesov, na eni strani, z zahtevami, pričakovanji in možnostmi okolja, na drugi.

2.1. Kontinuiteta vedenjske neprilagojenosti

Čeprav imajo nekateri raziskovalci¹⁵ na področju kriminološkega raziskovanja odklonilen odnos do longitudinalnih raziskav, je longitudinalno raziskovanje, ne da bi se podrobneje ukvarjali z njegovimi metodološkimi problemi, kot pravijo številni raziskovalci, »možnost in cilj odkrivanja vzročnih dejavnikov skozi čas, oziroma katerih delovanje je moč opazovati s časovnim zamikom«.¹⁶

Predmet raziskav¹⁷ so številna vprašanja, povezana s kontinuiteto oz. diskontinuiteto razvojnih procesov, vedenjske neprilagojenosti in v zvezi s tem tudi delinkventnosti, kar je v tesni povezavi tudi z možnostmi napovedovanja bodočega vedenja.

Če torej sprejmemo trditev, da je razvoj otroka kontinuiran proces, je hkrati pa drugi strani treba upoštevati, da se tudi v »normalnem« otrokovem razvoju pojavljajo številne prekinitve oziroma nenadne spremembe, katerih vpliv je lahko mogoče opaziti tako v otrokovem vedenju kot tudi doživljanju, ki pa ju je velikokrat težko vnaprej predvideti. Nekatero od njih so le prehodno stanje v razvoju, druge pa lahko predstavljajo celo resnejše psihotrične motnje.

Študije, ki proučujejo kontinuiteto psihosocialne neprilagojenosti¹⁸, v celoti ne morejo pojasniti, koliko je kontinuiteta funkcija osebnostnih značilnosti posameznega otroka, v kolikšni meri pa je rezultat učinkovanja nespremenjenega, včasih celo stresne-

¹¹ Kos, s. 1.

¹² Takšne oblike vedenja in doživljanja označujejo z izrazom »psihosocialna neprilagojenost«. Dekleva, Žorga, s. 32. Prav tako pa različni avtorji v različnih obdobjih ponujajo številne načine klasificiranja psihosocialne neprilagojenosti Hetherington in Parke (1986), Santostefano(1971), Greesoan in Larie(1981), Garber (1984), DSM-III, Trstenjak (1971), Quay(1971), Saksida(1979), v: Dekleva, Žorga, s. 33-41

¹³ Horvat, s.7, v: Dekleva-Žorga, s. 32.

¹⁴ Lemert meni, da prihaja ob primarnih znakih deviantnosti posameznika običajno do represivne reakcije družbe na njegovo vedenje. S tem družba otroka diskriminira in ožigosa (sociološka teorija deviantnega vedenja). V: Dekleva, Žorga, s. 23.

¹⁵ Hirschi, v: Dekleva-Žorga, s. 12.

¹⁶ Elliot, zakonca Glueck, Wolfgang, West, Farrington, zakonca McCord, v: Dekleva, Žorga, s. 3.

¹⁷ Gre za raziskave tako na področju kriminološkega raziskovanja, druge pa sodijo v sklop psihopatoloških, razvojnih, kliničnih in psihotričnih raziskovanj.

¹⁸ V: Dekleva, Žorga, s. 66.

ga okolja, v katerem otrok živi. Raziskava Schonfelda in dr.¹⁹ je pokazala, da je psihopatologija staršev poleg IQ in zgodnje agresivnosti pomemben dejavnik v razvoju vedenjskih težav sedemnajstletnikov. Tudi rezultati raziskave Mikšajeve (1982)²⁰ kažejo, da so porušeni družinski odnosi povezani z deviantnim in delinkventnim vedenjem mladih. Petterson (1982)²¹ ugotavlja, da so starši otrok-prestopnikov na svoje otroke manj čustveno navezani, nimajo oblikovanih jasnih pravil vzgoje, prav tako pa so tudi pri kaznovanju nedosledni. Tudi po mnenju Johnsona (1979)²² je za nastanek kriminalnega vedenja pri otrocih pomembno pomanjkanje ljubezni staršev in njihove skrbi zanje in ne le socialni ter ekonomski položaj družine. Pozitivna zveza je tudi med deviantnostjo in delinkventnostjo ter drugimi sociopatološkimi pojavi, kot so: brezposelnost, alkoholizem, narkomanija, brezdelnštvo, brezdomnost...²³

Raziskovalci²⁴ poudarjajo, da doseže veliko »neprilagojenih« oblik vedenja pri otrocih svoj vrhunec v predšolskem in zgodnjem šolskem obdobju, nato pa je vidna hitrejša rast v obdobju adolescence. Podobne oblike psihosocialne neprilagojenosti, kot jih ugotavljamo pri starejših, so vidne že pri mlajših otrocih. Najpogostejše je, zlasti pri dečkih, neopravičeno izostajanje od pouka.²⁵

Otrok lahko ohrani vzorce antisocialnega in delinkventnega vedenja, izoblikovane v otroštvu, tudi v adolescenci. Zakonca Glueck sta poročala, da je več kot 90% delinkventov kazalo znake neprilagojenega vedenja že pri 9,5. letih starosti. Tudi Robinsova²⁶ ugotavlja, da so se vedenjske težave pokazale kar v 44% že pri sedemletnih dečkih, ki so bili kasneje zaradi antisocialnega vedenja obravnavani pred

sodiščem. Bajerjeva in Kljaić²⁷ ugotavljata, da je večina dečkov storila kaznivo dejanje med 8. in 13. letom. Sledilna študija po enajstih letih pa kaže, da je kar 53% dečkov, ki so storili kaznivo dejanje v otroštvu, t. j. pred 14. letom starosti, nadaljevalo z izvrševanjem kaznivih dejanj, med njimi je kar 74% storilo več kot eno kaznivo dejanje.

Po mnenju nekaterih raziskovalcev je določena povezava tudi med starostjo otroka in mladoletnika ter delinkventnostjo. Kvaraceus²⁸ meni, da doseže delinkventnost navišjo točko okrog 17. leta starosti. Short²⁹ je ugotovil, da so sedemnajstletniki na prvem mestu v skupini aretiranih, sledijo jim osemnajstletniki in šestnajstletniki. Tudi po ugotovitvah Bajerjeve in Kljaića³⁰ je delinkventna aktivnost največja v obdobju adolescence, kar 46% delinkventnih otrok je ponovno storilo kaznivo dejanje v mladosti, od njih je 45% nadaljevalo z delinkventnim vedenjem tudi v obdobju polnoletnosti, 27% pa je bilo kriminalno aktivnih tudi po 18 letu, kar kaže na določen upad kriminalne aktivnosti.

Kvaraceus³¹ ugotavlja, da večina mladoletnih delinkventov ne nadaljuje s svojo »kriminalno kariero« v obdobju odraslosti, saj jih kar velik del postane »law-abiding citizens in adult life«. Po Bečajevem mnenju³² to, »da je kdo disocialen, še ne pomeni nujno, da je njegovo vedenje v nasprotju z določili kazenskega prava. Prav tako pa disocialen mladostnik ni nujno delinkvent. Otroci z motnjami vedenja in osebnosti so tisti del disocialne simptomatike, ki ima svoj izvor v motenem čustvenem razvoju in to v taki meri, da se je izoblikovala specifična osebnostna struktura.« Tudi naši raziskovalci³³ ugotavljajo, da je mladoletniška odklonskost v veliki meri starostno specifičen in prehoden pojav ter velikokrat rezultat neposrednih posledic drugih starostno specifičnih in prehodnih pojavov, kot so: šola, organiziranost družine in vrstniških skupin...

Drugačne pa so ugotovitve Robinsove,³⁴ ki je na podlagi sledilnih študij mladoletniških združb prišla do zaključka, da »vztrajen in nevaren« prestopnik pogosto postane »še nevarnejši« odrasli delink-

¹⁹ V: Dekleva, Žorga, s. 80.

²⁰ V: Ajduković, Samoizkaz i izučavanje...; s. 34.

²¹ Tudi Hirschi (1969) ugotavlja, da so čustvene vezi med prestopniškimi otroci in njihovimi starši šibkejše kot pri neprestopniških, v: Ajduković, Nekateri vidiki...; s. 98.

²² V: Ajduković, Nekateri vidiki...; s. 99.

²³ Mikšaj (1982) v: Ajduković, Samoizkaz i izučavanje...; s. 24.

²⁴ Thomas in Chessova (1977), Laponse in Monk (1958), Osborn in West (1980), Berkeleyeva raziskava..., v: Dekleva, Žorga, s. 66-70.

²⁵ V: Clarizio, s. 283 Ugotovljeno je, da tisti otroci, ki so ohranili »prestopniški« vedenjski vzorec tudi v mladoletnosti, začeli izostajati od pouka pred tistimi, ki z odklonskim vedenjem niso nadaljevali. Podobne rezultate nam kažeta tudi raziskavi Skaberneta in dr. (s. 113) ter Dekleve in Žorga (s. 192), ki na podlagi tega sklepara, da je življenje v šoli za odklonskost napovedovalno.

²⁶ V: Dekleva, Žorga, s. 79.

²⁷ Bayer, Klajić, s. 63.

²⁸ V: Clarizio, s. 283.

²⁹ V: Clarizio, s. 282.

³⁰ Bayer, Klajić, s. 212.

³¹ V: Clarizio, s. 25 ... kar kaže po njegovem mnenju na linearno povezavo med delinkvenco in starostjo prestopnikov.

³² Bečaj, s. 25-26.

³³ Longitudinalno raziskovanje socialno patoloških pojavov (1993), Dekleva in Žorga, s. 192.

³⁴ V: Clarizio, s. 284.

vent. Robinsova in Loeber³⁵ tudi ugotavljata, da kolikor izrazitejše je antisocialno vedenje v otroštvu, bolj bo vztrajalo v času in tem slabša bo prilagojenost odraslega. Temu v prid govorijo tudi ugotovitve Westa in Farringtona³⁶, da je bilo kar 68% povratnikov (ki so bili vsaj trikrat obravnavani na sodišču) v osnovni šoli uvrščeno v skupino najbolj težavnih otrok. Ista raziskava je hkrati pokazala, da približno polovica že obravnavanih mladoletnikov s svojim delinkventnim vedenjem ni nadaljevala. Tudi rezultati Glueckove raziskave kažejo, da je že okrog 60% delinkventov storilo prvi delikt še pred dopolnjenim 10. letom starosti.

Ross³⁷ meni, da o delinkventnosti ni mogoče govoriti kot o nekakšnem »naučenem vedenju«, saj se večina otrok nauči, kaj je in kaj ni sprejemljivo vedenje. Delinkventi pa postanejo predvsem tisti mladoletniki, ki se niso naučili ločiti med pričakovanim in nezaželenim vedenjem, ali pa tisti, ki vedo, kaj je dovoljeno in kaj prepovedano, vendar svojega vedenja ne podredijo tem zahtevam.

Na podlagi rezultatov različnih študij lahko sklepamo, da vsekakor obstaja določena relativna kontinuiteta vedenjske neprilagojenosti (in v tej zvezi tudi odklonskosti in delinkventnosti), kar vsekakor velja za skupine, ne pa, če opazujemo le enega posameznika, saj je vnaprej nemogoče predvideti, kakšne spremembe bodo pri njem nastopile v prihodnosti in kako bodo vplivale na njegov nadaljni razvoj. Ob tem pa je potrebno upoštevati, da sta odklonskost in delinkventnost pri otrocih in mladoletnikih velikokrat lahko le prehodno stanje v razvoju, saj vsi delinkventni otroci v mladosti in kasneje v odraslosti ne nadaljujejo s kriminalnim vedenjem.

2.2. Napovedovanje odklonskega vedenja

Možnost napovedovanja bodočega vedenja je v tesni zvezi s vprašanjem kontinuitete odklonskega vedenja. Ker je velikokrat odklonskost, zlasti v šolskem obdobju, pogost (velikokrat le prehodni) pojav, ima šola kot institucija v večini obravnav napovedovanja in preprečevanja odklonskosti pomembno mesto. Čeprav po Clarizio meni, da dva od treh

»nesocializiranih« mladoletnikov nadaljujeta svoje antisocialno vedenje, pa kljub temu ni mogoče popolnoma sprejeti trditve, da večina mladoletnih prestopnikov nadaljuje z odklonskim vedenjem v odraslosti.³⁸

Rezultati številnih raziskav³⁹ potrjujejo tezo, da sicer neprilagojeno vedenje v otroštvu napoveduje slabšo prilagojenost v odraslosti. Po ugotovitvah Robinsove, Mitchella in Rosa ter Westa in Farringtona⁴⁰ otroci s težavami oz. nenormalnim vedenjem v otroštvu z večjo verjetnostjo postanejo delinkventi in povratniki. Tudi rezultati študije Bajerjeve in Kljaića⁴¹ kažejo, da je kar 50.5% otrok nadaljevalo z delinkventnim vedenjem tudi po dopolnjenem 14. letu starosti. Pomemben vpliv na nadaljnje izvrševanje kaznivih dejanj imata število in teža izvršenih kaznivih dejanj v otroštvu. Od tistih, ki so v otroštvu storili več kot 10 kaznivih dejanj, jih je kar 82% nadaljevalo z izvrševanjem kaznivih dejanj tudi v adolescenci⁴², prav tako pa so delinkventi, ki so v otroštvu storili predvsem težja kazniva dejanja (večinoma velike tatvine) pogosteje recidivirali od drugih delinkventov.⁴³ Robinsova⁴⁴ meni, da imajo med napovedovalci slabše prilagodljivosti v odrasli dobi pomembno vlogo zlasti: namestitvev otroka v vzgojni zavod, pogostnost in resnost antisocialnega vedenja v adolescenci, izostajanje iz šole, moški spol, očetovo antisocialno vedenje... Tudi Gottfredson in Hirschi ter Wilson in Herrnstein⁴⁵ poudarjajo zvezo med mladoletniško delinkventnostjo ter kriminalnim vedenjem v obdobju odraslosti. Med dejavniki, ki napovedujejo »kriminalno vedenje«, navajajo: vzgojno zanemarjenost, pomanjkanje nadzorstva staršev, nizek IQ ter kriminalno vedenje staršev. Tudi Wrate in Kolvin(1985) ter Cass in Thomas(1979) so prišli do zaključka, da je višina IQ pomemben napovedovalni dejavnik. To potrjujejo tudi ugotovitve Mejovška⁴⁶ za dve skupini delinkventov (prva: otroci do 14 let, druga: od 14-18 let). Pri prvi skupini je ob nižji stopnji inteligentnosti več verjetnosti, da bo otrok ponavljal razred in opustil šolanje, medtem ko je za obe skupini višja stopnja inteligentnosti napovedovalec hazarderstva, prekupčevanj, lažjih telesnih poškodb pri odvzemu motornega vozila, ter hudih telesnih

³⁵ Loeber(1982) Izrazitost antisocialnega vedenja se tako kaže v naslednjih vedenjskih dimenzijah: pogostnost vedenja, navzočnost vedenja v več različnih situacijah, stopnja raznolikosti antisocialnih dejanj in tudi starost, s katero se je antisocialno vedenje začelo. Tako imajo mladoletniki, ki so izraziti vsaj v eni od omenjenih dimenzij, več verjetnosti, da bodo pri svojem antisocialnem vedenju vztrajali, v: Dekleva, Žorga, s. 78.

³⁶ V: Dekleva, Žorga, s. 79.

³⁷ Ross, s. 126.

³⁸ Clarizio, s. 24.

³⁹ Clarizio, s. 284.

⁴⁰ V: Dekleva, Žorga, s. 79.

⁴¹ Bajer, Klajjić, s. 38.

⁴² Bajer, Klajjić, s. 41.

⁴³ Bajer, Klajjić, s. 63.

⁴⁴ V: Dekleva, Žorga, s. 79.

⁴⁵ V: Nagin, Paternoster, s. 165.

⁴⁶ Med odkritimi oblikami deviantnega vedenja v obeh skupinah in inteligentnostjo obstoji pozitivna povezanost. Mejovšek, s. 188.

poškodb pri pretepu. Nižja stopnja inteligentnosti pri drugi skupini pa kaže na: uporabo ponarejenih dokumentov, sprejem ukradenih predmetov (vedoč, da so ukradeni), tatvin, večjih vrednosti ter prekupevanja z mamili. Nizek IQ je tudi po ugotovitvah Eysencka⁴⁷ napovedovalec kriminalnega vedenja.

Cassova in Thomasova⁴⁸ ugotavljata, da je poleg šolskih poročil o otrokovem vedenju za napoved otrokove prihodnje socialne neprilagojenosti tudi ocena staršev dober napovedovalec otrokovega odklonskega vedenja v odraslosti. Wilson in Herrnstein(1985), Greenwood(1985) in dr.⁴⁹ tako menijo, da tudi osebnostne lastnosti in izkušnje »dobro« napovedujejo »razvoj prestopniškega vedenja« otrok in mladoletnikov.

Tako tudi rezultati naše raziskave⁵⁰ kažejo, da je mogoče že v 2. razredu osnovne šole identificirati približno 38% bodočih delinkventov. Med najboljšimi napovedovalci prihodnje delinkventnosti je število neopravičenih izostankov od pouka, saj je kar 95% delinkventnih mladoletnikov izostajalo od pouka v osnovni šoli. Prav tako pa so delinkventni mladoletniki začeli izostajati od pouka prej kot pa nedelinkventni. Lažnivost otrok, agresivnost in slab učni uspeh so pomembni napovedovalci poznejše delinkventnosti.

Čeprav je na področju kriminološkega raziskovanja odklonskosti in v zvezi s tem tudi napovedovanja prihodnje delinkventnosti, zlasti na podlagi nekaterih značilnosti v otroštvu, opravljeno veliko število raziskav, pa je, kot ugotavlja Dekleva⁵¹, uspešnost njihove pravilne napovedi prestopnikov od 60—85%.

Med raziskavami je v literaturi najpogosteje omenjena študija zakoncev Glueck (1950).⁵² Rezultati njunih raziskav kažejo, da je mogoče pri otroku na podlagi treh ali petih indikatorjev (predvsem značilnosti družinskih odnosov in vzgoje) napovedovati bodoče prestopništvo že pri 10, 8, 6 in 3 letih starosti, najprimerneje pa pred vstopom v šolo. Craig in Glick⁵³ sta pri svojih proučevanjih ugotovila, da napovedovalna lestvica treh indikatorjev (nadzorstvo očeta, nadzorstvo matere in družinsko okolje) omogoča predvideti bodoče delinkventno vedenje 70% delinkventov in 85% nedelinkventov. Clarizio

med pomembnejšimi napovedovalnimi lestvicami navaja še: MMPI (Minnesota Multiphasic Personality Inventory) in Kvaraceusovo napovedovalno lestvico (KD Scales),⁵⁴ vendar pa pri tem tudi poudarja, da so še danes možnosti pravilnega predvidevanja zelo omejene, saj po drugi strani številne študije kažejo, da večina otrok, ki so v otroštvu kazali znamenja čustvene ali vedenjske neprilagojenosti, odraste v zdrave osebnosti.

Čeprav je najboljši napovedovalec vedenjske neprilagojenosti v odrasli dobi antisocialno vedenje v otroštvu, v večini raziskav je na prvem mestu izostajanje iz šole, pa Kosova ugotavlja, da je nasploh uspešnejša napoved »nekriminalnega vedenja« v odraslosti, če v otroštvu in mladosti ni bilo antisocialnega vedenja. Le pri manjšem številu odraslih delinkventov ni v otroštvu opaziti nobenih posebnih znakov delinkventnega vedenja. V zvezi s tem lahko sklepamo, da se delinkventnost lahko prvokrat pojavi tudi šele v odraslem obdobju. Kljub temu velikemu številu najrazličnejših napovedovalnih lestvic, na podlagi katerih raziskovalci z večjo ali manjšo verjetnostjo »uspejo/neuspejo« napovedati bodoče vedenje že obravnavanih skupin delinkventov, je napovedovanje razvoja posameznika negotovo. Razlog temu je prav gotovo nezmožnost predvidevanja posameznih dogodkov in sprememb ter njihovega vpliva na konkretnega posameznika.

2.3. Osebnostne lastnosti in odklonskost

Čeprav so bile številne kriminološke raziskave, zlasti pod vplivom idej gibanja za novo družbeno obrambo v 60. letih⁵⁵ tudi pri nas usmerjene v proučevanje osebnosti delinkventov, je po upadu »tretmanskega optimizma« danes v delih tistih piscev,⁵⁶ ki poudarjajo velik pomen osebnostnih lastnosti pri nastanku (pojavi) odklonskega/delinkventnega vedenja, zaslediti razmišljanja, da so za razumevanje odklonskega vedenja ob poznavanju »zunanjih« dejavnikov, zlasti okolja, pomembne tudi osebnostne lastnosti delinkventov.⁵⁷ Zato si vedno bolj pogosto

⁵⁴ Clarizio, s. 303-305.

⁵⁵ Dekleva, s. 296.

⁵⁶ Eysenck (1964), Feldman (1976), Eysenck (1977) in drugi, v: Knezović, Kulenović, Zarevski in Žužul, s. 12. Caspi, Moffitt, Silva, Stouthamer, Loeber, Krueger in Schmutte, s. 165.

⁵⁷ Poznavanje osebnostnih lastnosti otrok in mladoletnikov, katerih vedenje je označeno kot odklonsko ali pa kot kriminalno, je prav gotovo potrebno že pri izreku »potrebne ukrepa«, ki ga je po določbah 119. člena ZZZDR dolžan izreči center za socialno delo, kadar to »zahteva vzgoja in varstvo otroka...«, če gre za otroka,

⁴⁷ Eysenck, s. 55.

⁴⁸ V: Dekleva, Žorga, s. 78.

⁴⁹ V: Ajduković, Nekateri vidiki...; s. 98.

⁵⁰ Skaberne in dr.: Kriminalna prevencija in osnovnošolski otroci.

⁵¹ Dekleva, Žorga, s. 162.

⁵² Clarizio, s. 303.

⁵³ V: Clarizio, s. 303.

zastavljajo tudi vprašanja: ali se delinkventi po svojih osebnostnih lastnostih razlikujejo od nedelinkventov, ali je med posameznimi osebnostnimi lastnostmi in izvrševanjem kaznivih dejanj vzročna zveza, ali je na podlagi poznavanja posameznih osebnostnih lastnostih mogoče napovedati »bodoče« kriminalno vedenje, ali lahko govorimo o posebnem tipu »prestopniške osebnosti«. Tem vprašanjem namenjajo tudi naši raziskovalci v svojih delih veliko pozornost.⁵⁸ Prav gotovo bi bilo, kljub velikemu številu raziskav tako doma kot v tujini, zmotno pričakovati, da bi na vprašanje, v kolikšnem delu zgolj osebnostne lastnosti prispevajo k nastanku kriminalnega vedenja, dobili natančen odgovor, saj je tudi kriminalno vedenje rezultat učinkovanja različnih socioloških, psiholoških in fizioloških dejavnikov. Raziskovalci pri ugotavljanju povezav med posameznimi osebnostnimi lastnostmi in delinkventnostjo večinoma primerjajo skupino delinkventov z nedelinkventnim delom populacije. Čeprav številne študije potrjujejo obstoj določenih razlik med osebnostnimi lastnostmi delinkventov in nedelinkventov (nekatero med njimi niso posebej izrazite), pa so osebnostne lastnosti slabo sredstvo za pojasnevanje določenih razlik med samimi delinkventi.

Med teoretiki, ki poudarjajo vpliv osebnostnih lastnosti na pojav kriminalnega vedenja, je prav gotovo potrebno omeniti Hansa J. Eysencka. Njegova poglobljena teza je, da je treba primarne vzroke kriminalitete iskati v osebnosti in ne v socialnem okolju.⁵⁹ Eysenck⁶⁰ tako ugotavlja, da je kriminaliteta tesno povezana z določenimi »dimenzijami« osebnosti, posebej pa pojasnjuje zvezo med inteligentnostjo in kriminalnim vedenjem ter razmerje med temperamentom in kriminaliteto. Ugotavlja, da vlada med inteligentnostjo, antisocialnim in kriminalnim vedenjem negativna korelacija.⁶¹ Ljudje z višjim IQ so za organe formalnega družbenega nadzorstva težje dosegljivi, imajo večje možnosti, da dosežejo boljše izobrazbo in najdejo boljše zaposli-

ki še ni izpolnil 14. leto starosti, saj se zoper njega ne smejo uporabiti kazenske sankcije, kot tudi pri izrekanju kazenskih sankcij mladoletnikom, ki so storili kaznivo dejanje. Vendar pa je potrebno poznati osebnostne lastnosti otrok in mladoletnikov tudi pri samem delu z njimi, npr. v šoli, pri njihovem usposabljanju za poklic...

⁵⁸ Miladinović, Konstantinović-Vilić, Đurić (1991), Mejovšek (1987), Knezović, Kulenović, Šakić, Zarenevska, Žužul (1988), Ajduković (1982), Vučinić (1986), Mikšaj-Todorović (1987), Horga (1988)...

⁵⁹ V: Šakić, Knežević, Žužul, s. 255.

⁶⁰ Eysenck, s. 88.

⁶¹ Eysenck, s. 49.

tev⁶², medtem ko je nižji IQ »močan« napovedovalec kriminalnega vedenja.⁶³ Močna zveza je tudi med ekstravertiranostjo in kriminaliteto, še posebej v obdobju mladosti. Med starejšimi delinkventi je opaziti tudi višjo stopnjo nevrotičnosti kot pri otrocih in mladoletnikih.

Obdobje otroštva in mladosti sta stopnji v osebnostnem razvoju, v katerih so posebnosti bio-psihosocialnega razvoja najbolj izrazite (in tudi navzven vidne). Kot je bilo že prej omenjeno, se prispevek omejuje le na pomen osebnostnih lastnosti pri pojavu odklonskega/delinkventnega vedenja otrok in mladoletnikov, zato so v nadaljevanju prikazana stališča in mnenja tistih raziskovalcev, ki pripisujejo pomembno vlogo v odklonskem/delinkventnem vedenju vplivu osebnostnih lastnosti, zlasti intelekta, temperamenta in značaja.

2.3.1. Inteligentnost

Dalj časa prevladujoče stališče v kriminologiji,⁶⁴ da je med osebnostnimi značilnostmi predvsem nižja stopnja inteligentnosti⁶⁵ poglobljen vzrok delinkventnega vedenja otrok in mladoletnikov, ter da so med spoloma bistvene razlike, je danes večinoma opuščeno,⁶⁶ saj so osebnostne lastnosti le eden izmed dejavnikov, ki prispevajo k nastanku odklonskega in delinkventnega vedenja.

Rezultati raziskav kažejo, da je nizka stopnja inteligentnosti povezana s šolskim neuspehom, v kriminalnih združbah otrok in mladoletnikov so tisti z

⁶² Po njegovem mnenju ima višji IQ »nekakšno varovalno vlogo pred vpletanjem v kriminalne dejavnosti«. Eysenck, s. 55.

⁶³ Eysenck, s. 88.

⁶⁴ Raziskovalci so sklepali, da je mogoče govoriti o različnih stopnjah inteligentnosti pri delinkventih in nedelinkventih. Tudi Petrović je leta 1966 prišel do zaključka, da je pri mladoletnih prestopnikih ugotovljena nekoliko nižja stopnja inteligentnosti kot pri nedelinkventih. Vendar pa so kasnejše raziskave pokazale, da v veliki večini na pojav odklonskosti vpliva tudi socialno okolje, v katerem mladoletni prestopniki živijo, in v katero se tudi po končanem tretmanu tudi vračajo. V: Mikšaj-Todorović, s. 4-5.

⁶⁵ Čeprav »med različnimi raziskovalci inteligentnosti danes še ni popolnega soglasja, kaj pravzaprav je inteligentnost..., opredelimo najpogosteje inteligentnost kot »zmožnost učinkovitega mišljenja, učenja ter reševanja problemov in še zlasti kot uspešnost in iznajdljivost v novih situacijah, kjer si z naučenim znanjem ne moremo pomagati«. Musek, Pečjak, s. 86-87.

⁶⁶ Veliko raziskav potrjuje tezo, da so nekatere osebnostne značilnosti: zanesljivost, samopotrjevanje, vstrajnost, samostojnost ambicije, zainteresiranost odvisne od razvoja inteligentnosti v obdobju pubertete. V: Miladinović, Konstantinović in Đurić, s. 43.

nižjo stopnjo inteligentnosti pogosteje sotorilci pri izvrševanju kaznivih dejanj. Tudi v (kriminalnih) združbah vlada določena hierarhija. Tisti z višjim IQ največkrat prevzamejo vodilna mesta, medtem ko so drugi z nižjim, bolj izvrševalci sprejetih odločitev, hitreje pridejo pod vpliv »močnejših«. Po ugotovitvah Kovačevića (1978)⁶⁷ so tisti z nižjo stopnjo inteligentnosti pogosteje storilci nasilnih kaznivih dejanj. Rezultati raziskave Bajer, Gajer, Kljaić⁶⁸ kažejo, da se otroci, ki so izvrševali premoženjska kazniva dejanja, po intelektualnem nivoju bistveno razlikujejo od otrok, ki so izvrševali druga kazniva dejanja. Srednja vrednost IQ prve skupine je 93.8, druge pa 104.1.⁶⁹ Tudi Miladinović, Konstantinović in Đurić⁷⁰ so ugotovili, da je stopnja inteligentnosti mladoletnih delinkventov nižja od povprečne stopnje inteligentnosti nedelinkventnih mladoletnikov. Podobno so tudi ugotovitve Vučinićeve.⁷¹

2.3.2. Temperament

Mladost je velikokrat tudi obdobje številnih čustvenih kriz, ki so pogosto rezultat razkola med željami in voljo na eni strani ter možnostmi na drugi. Čustvena nezrelost, čustvena nestabilnost, razdražljivost, vznemirjenost... so vsekakor tiste lastnosti, zaradi katerih se posameznik težje prilagaja zahtevam staršev, šole, družbe... Healy in Bronner⁷² ugotavljata, da je čustvena napetost pogost spremljevalec odklonskega vedenja otrok in mladine. Tudi Burt⁷³ je prišel do zaključka, da 60% delinkventov kaže izrazito čustveno doživljanje. Zakonca Glueck⁷⁴ ugotavljata, da so pri skupini delinkventnih mladoletnikov pogoste naslednje lastnosti: čustvena nezrelost, večja impulzivnost, nemirnost, ekstravertiranost, agresivnost, destruktivnost, sovražnost, avanturističnost, razdražljivost, trmoglavost... Podobni so tudi rezultati raziskave Miladinovića, Konstantinovića in Đurića⁷⁵. Tudi Thomas, Birch in Chessova (1960, 1964)⁷⁶ ugotavljajo, da so se otroci,

pri katerih so se že v zgodnjem otroštvu kazale nekatere izrazite poteze temperamenta, kasneje slabše prilagajali zahtevam okolja.

Rezultati raziskave Vučinićove⁷⁷ kažejo, da so pri več kot $\frac{2}{3}$ mladoletnih delinkventov ugotovljene »patološke«⁷⁸ značilnosti osebnosti. Najpogosteje se pojavljajo: depresivnost, kumpulzivnost, anksioznost,⁷⁹ agresivnost,⁸⁰ paranoidnost.

2.3.3. Značaj

Tudi značajske lastnosti se oblikujejo pod vplivom družbenih norm in vzgoje. Močnemu vplivu staršev se v poznem otroštvu pridruži še vpliv šole in vrstnikov. Čeprav imajo nekatere značajske lastnosti (discipliniranost, samokontrola, vestnost, zaupanje vase, čut odgovornosti, sodelovanje, tovarištvo, nesebičnost...) pozitiven predznak, pa lahko neustrezno vzgojno ukrepanje pripelje do tega, da se vse te značajske poteze lahko pojavljajo tako v preveliki kot tudi premajhni meri.⁸¹ Petrović(1971), Todorović in dr. (1966)⁸² ugotavljajo, da so pri mladoletnih delinkventih pogoste egocentrične značajske poteze, pomanjkanje občutka odgovornosti in stališč do najbližjih in družbenih ustanov. Rezultati raziskave Miladinovića, Konstantinovića in Đurića⁸³ kažejo, da je pri nekaterih mladoletnih prestopnicah opaziti visoko stopnjo nevrotičnosti, patološko lažnivost, hipohondričnost, psihopatski način reagiranja.

Zaključek

Otroštvo in mladost sta obdobji, v katerih je osebnostni razvoj najbolj hiter in dinamičen, zato otroci in mladoletniki občutijo zahteve, prepovedi in zapovedi družbe (staršev) kot nekaj, kar omejuje njihovo svobodo. Nekateri se tem zahtevam lažje, drugi težje

⁷⁷ Vučinić, s. 384.

⁷⁸ To so tiste osebnostne značilnosti, ki so v »močni«⁷⁸ vzročni zvezi z odklonskostjo in delinkventnostjo.

⁷⁹ Kot kažejo številne psihološke raziskave pogosto na oblikovanje anksiozne osebnosti vplivajo frustracije v zgodnjem otroštvu. V: Vučinić, s. 361.

⁸⁰ Žužul, Knezović, Šakić pa ugotavljajo, da lestvica MMPI pojasni le med 12—15% variance rezultatov verbalne agresivnosti in le okrog 20% variance rezultatov fizične agresivnosti. Na podlagi tega sklepajo, da večjega dela variance rezultatov na vprašalniku agresivnosti ni mogoče pojasniti kot patološke značilnosti osebnosti. To naj bi po njihovem mnenju kazalo na potrditev hipoteze o agresivnosti kot nepatološke značilnosti osebnosti, s. 201.

⁸¹ V skrajnem primeru lahko pride celo do značajskih motenj. Musek, Pečjak, s. 86.

⁸² V: Miladinović, Konstantinović in Đurić, s. 46.

⁸³ Miladinović, Konstantinović in Đurić, s. 48.

⁶⁷ V: Mejovšek, s. 181.

⁶⁸ Bayer, Gajer, Kljaić, s. 108.

⁶⁹ Za izračun IQ je uporabljena Wechslerjeva lestvica (Wechsler Intelligence Scale for Children). Bayer, Gajer, Kljaić, s. 107.

⁷⁰ Miladinović, Konstantinović, Đurić, s. 44.

⁷¹ Vučinić, s. 384.

⁷² Milutinović 1979, v: Mikšaj-Todorović, s. 6.

⁷³ V: Mikšaj-Todorović, s. 6.

⁷⁴ V: Dekleva, Žorga, s. 80.

⁷⁵ Čustevna nestabilnost, čustvena nezrelost in zmanjšana stopnja tolerantnosti na frustracije so ob drugih faktorjih vplivale na pojav kriminalitete. Miladinović, Konstantinović in Đurić, s. 46.

⁷⁶ V: Dekleva, Žorga, s. 72.

prilagodijo, tretji pa so že od zgodnjega otroštva dalje z njimi v nenehnem konfliktu. Običajno je večja pozornost usmerjena na tiste težave, ki so vidne navzven, t. j. na otrokovo vedenje, manj pa na otrokove notranje stiske, ki jih prav tako vsakodnevno doživljajo in občutijo. Pogostokrat je ravno storjeno kaznivo dejanje le zunanji odraz njihovega nezadovoljstva, še posebej njihovega nerazumevanja.

Tako odklonskega kot tudi delinkventnega vedenja ni mogoče pojasniti zgolj na enostaven način, saj se v različnih primerih ne pojavljajo le različni vzroki, marveč v vsakem posameznem primeru nastopa hkrati več različnih vzročnih dejavnikov. Poleg poznavanja vzročnosti je za razumevanje odklonskega in delinkventnega vedenja treba poznati tudi normalen osebnostni razvoj otroka in mladolenika, saj je ob poznavanju vzročnosti vsakega sociopatološkega pojava tudi lažje pristopiti k njegovemu omejevanju in preprečevanju.

Rezultati študij potrjujejo tezo o relativni kontinuiteti odklonskega in delinkventnega vedenja otrok in mladolenikov.⁸⁴ Pri skupinah odklonskih in delinkventnih mladolenikov in odraslih se pogosto že v otroštvu kaže »nenavadno vedenje«, le pri manjšem delu odraslih prestopnikov ni v otroštvu opaziti nobenih posebnih vedenjskih težav. Velikokrat je odklonsko in delinkventno vedenje otrok in mladolenikov le prehodno obdobje v razvoju, saj le del delinkventnih otrok in mladolenikov nadaljuje kriminalno pot tudi v odraslem obdobju.

Nesporno je, da v določenem obsegu tudi osebnostne lastnosti prispevajo k pojavu odklonskosti in delinkventnosti otrok in mladolenikov, vendar pa je prav gotovo zelo težko ugotoviti, kolikšen je njihov prispevek k nastanku otroškega in mladoleniškega prestopništva. Določene razlike v osebnostnih lastnostih med delinkventi in nedelinkventi vsekakor obstajajo, kljub temu pa niso tako izrazite, da bi jih lahko ocenili za poglobljen vzrok odklonskega vedenja otrok in mladolenikov, saj prav gotovo tudi širše in ožje družbeno okolje (družina, soseska, šola) v določenem obsegu prispevata k nastanku odklonskega vedenja.

Otroško in mladoleniško prestopništvo sta predmet različnega institucionalnega obravnavanja. Pravni položaj otrok-prestopnikov se torej v našem pravnem sistemu bistveno razlikuje od kazensko-pravnega položaja mladolenih delinkventov, saj je naše kaznovalno pravo⁸⁵ sprejelo 14. leto starosti za

(pravno postavljeno) mejo med otroštvom in mladostjo.⁸⁶ Obravnavanje otrok, ki ob storitvi kaznivega dejanja (prav tako pa tudi prekrška) še niso dopolnili 14. let⁸⁷ in zato niso kazensko odgovorni, sodi v pristojnost organov socialnega skrbstva (centrov za socialno delo),⁸⁸ medtem ko mladolenne delinkvente v starosti od 14 do 18 let obravnavajo organi kazenskega pravosodja.

S vprašanjem učinkovitosti nadzorstvenih mehanizmov se srečujemo tudi na področju otroškega in mladoleniškega prestopništva. Vendar pa pri omejevanju in preprečevanju otroške in mladoleniške odklonskosti niso pomembni le formalni nadzorstveni mehanizmi, marveč vse bolj pridobivajo na svojem pomenu tudi mehanizmi neformalnega družbenega nadzorstva (družina, šola, soseska...).

⁸⁶ Skozi ves stari, srednji in novi vek do velike francoske revolucije 1789 so kaznovanje otrok in mladolenikov opravičevali z načeloma »*malitia supplet aetatem*« (zlobna volja nadomesti starost) in »*miseratio aetatis*« (mladolenost kot olajševalna okoliščina). Šele prve šole kazenskega prava so uvedle merilo za ugotavljanje kazenske odgovornosti mladolenikov, merilo razsodnosti (*discernement*), vendar pa so upoštevale le intelektualno komponento, medtem ko so voljno predpostavljale. Pomankljivost tega merila je odpravil nov kriterij. Zrelost, duševna razvitost mladolenika je postala odločilna za njegovo kazensko odgovornost. Ugotavljanju intelektualnih sposobnosti se je pridružilo tudi proučevanje hotenja, volje. Nagel razvoj številnih znanstvenih ved in spremenjeni družbeni pogoji, zlasti po drugi svetovni vojni, so zahtevali tudi nov pristop h kazenski odgovornosti mladolenikov. V ospredje je stopila celotna osebnost mladolenega storilca kaznivega dejanja. V sodnem postopku je bilo omogočeno sodelovanje širšemu krogu strokovnjakov, ki naj bi bili sodniku v pomoč pri odločanju o kazenski odgovornosti mladolenika in kazenski sankciji. Romac, s. 27, Skaberne, s. 2,

⁸⁷ 71. člen KZ (Ur. l. RS, št. 63/94, 70/94) tako določa: »Proti mladoleni osebi, ki ob storitvi kaznivega dejanja še ni bila stara štirinajst let (otrok) se ne smejo uporabiti kazenske sankcije.«

⁸⁸ Po določbah 119. člena ZZZDR (Ur. l. SRS, št. 14/89 p. b.) je center za socialno delo dolžan storiti **vse potrebne ukrepe**, ki jih zahtevata vzgoja in varstvo otroka ali varstvo njegovih pravic in koristi. Zakon v tem primeru niti taksativno niti eksemplifikativno ne našteva, kateri **potrebni ukrepi**, prav tako pa tudi razen kriterijev, kot so vzgoja in varstvo otroka, varstvo otrokovih premoženjskih ter drugih pravic in koristi, ne določa nobenih drugih meril za izbiro (uporabo) ukrepov. Center za socialno delo sme izreči tudi ukrep odvzema otroka staršem (120. člen). Med ukrepi centra za socialno delo je zlasti sporna narava ukrepa oddaje otroka v zavod zaradi njegove osebnostne in vedenjske motenosti po 121. členu ZZZDR. Ukrep, pomeni nekakšno obliko odvzema prostosti, ki je vsekakor narava kazenske oz. kaznovalne sankcije, v tem primeru izreče upravni organ in ne sodišče. Čeprav je novela ZZZDR iz leta 1989 določila trajanje tega ukrepa na tri leta z možnostjo podaljšanja za dobo največ treh let. Še vedno pa ostaja v zvezi s tem problematično varstvo pravic mladolenika v postopku odločanja o ukrepu.

⁸⁴ Npr. rezultati Glueckove študije, kažejo, da je bilo kar 29% mladolenih delinkventov pri devetindvajsetih »aktivnih« kriminalcev.

⁸⁵ Spodnja starostna meja je meja med otroštvom in mladostjo.

Continuity of deviant behaviour of children and juveniles and possibilities of prediction of future behaviour

Nataša Oven, L. L. B., Lecturer at the Faculty of Law, Kongresni trg 12, 61000 Ljubljana, Slovenia

Deviant and delinquent behaviour cannot be explained in a simple way, because there are not only different causes in different cases, but there are simultaneously various causal factors in action in each individual case. The continuity or discontinuity of behavioral maladjustment of children and juveniles is one of the key questions investigated by longitudinal studies, which mainly support the thesis of a relative continuity of deviant behaviour. However, in the personality development of each individual, numerous deviations from »normal« behaviour are also possible, they are hardly predictable in advance, and often only episodic. Although there are certain differences in personali-

ty traits between the deviant and non-deviant population, as well as within the groups of delinquents and non-delinquents, these differences are not so outstanding as to be considered the principal cause of deviant/delinquent behaviour. Some contribution to the development of deviant behaviour can also be attributed to the closer and larger social environment. In view of this, the prediction of future antisocial behaviour can be in some cases more, while in other, less successful.

Key words: juvenile delinquency, behavioural maladjustment, deviant behaviour, continuity, prediction

UDC 343.915

LITERATURA:

1. Ajduković, M.: Samoizkaz i izučavanje delinkventnog i društveno neprihvatljivog ponašanja mladih u nas. **Penološke teme**, Zagreb 3/1988/1-2, s. 15-39.
2. Ajduković, M.: Nekateri vidiki družinske vzgoje deklet in fantov s prestopniškim in predprestopniškim vedenjem. **Revija za kriminologijo in kriminalistiko**, Ljubljana 41/1990/2, s. 98-104.
3. Bajer, M.; Kljaić, S.: **Kasniji životni put delinkventne djece**. Zagreb, Istraživanja - Radna zajednica Republičke konferencije Saveza Socialističke omladine Hrvatske 1990. 277 s.
4. Bajer, M.; Gajer, G.; Kljaić, S.: **Izvršioi krivičnih djela mladi od 14 godina**. Zagreb, Pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za krivičnopravne znanosti 1975. 186 s.
5. Bajer, M.; Singer, M.: **Problemi maloljetničkog kriminaliteta**. Zagreb, Republički zavod za statistiku SR Hrvatske 1969. 301 s. 31.
6. Bajer, M.; Singer, M.: **Kriminalitet maloljetnika**. Zagreb, Zavod za statistiku SR Hrvatske 1967. 164 s.
7. Bajunović-Pastuović, R.: Relacije između osobina ličnosti i otkrivenog i neotkrivenog društveno neprihvatljivog ponašanja. **Penološke teme**, Zagreb 3/1988/1-2, s. 81-94.
8. Barnett, A. et al.: Probabilistic models of youthful criminal careers. **Criminology**, Columbus 25/1987/1, s. 83-107.
9. Bečaj, J.: Vedenjske motnje. **Zbornik posvetovanja psihologov SR Slovenije**. Ljubljana, Društvo psihologov SRS 1987. s. 23-29.
10. Blumstein, A. et al.: Criminal career research: Its value for criminology. **Criminology**, Columbus 26/1988/1, s. 1-35.
11. Blumstein, A. et al.: Longitudinal and criminal career research: Further clarifications. **Criminology**, Columbus 26/1988/1, s. 56-74.
12. Bergant, M.: **Vedenjske motnje mladoletnikov v sodobnem času**. Ljubljana, Zveza prijateljev mladine 1987.
13. Caspi, A.; Moffitt, E. T.; Silva, A. P.; Stouthamer-Loeber, M.; Krueger, R.F.; Schmutte, P. S.: Are some people crime-prone? Replications of the personality-crime relationship across countries, genders, races, and methods. **Criminology**, Columbus 32/1994/2, s. 163-197.
14. Clarizio, F. H.; McCoy, F. G.: **Behavior Disorders in Children**. 2nd ed. New York, Thomas Y. Crowell Company 1967. 596 s.
15. Dekleva, B.; Žorga, S.: **Longitudinalno raziskovanje socialnopedagoških pojavov-teoretični modeli in metodologije sledenja individualnega razvoja**. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti 1993. 203 s.
16. Eysenck, H.J.; Gudjonsson, G.H.: **The causes and cures of criminality**. New York, London, Plenum Press 1989. 309 s.
17. Farrington, D.P.: Criminal career research in the United Kingdom. **The British Journal of Criminology**, London 32/1992/4, s. 521-536.
18. Hajduković, Č.: **Prestupničko ponašanje mladih**. Beograd, Savremena administracija 1975. 270 s.
19. Horga, S.: Povezanost nekih osobina ličnosti i modaliteta društveno neprihvatljivog ponašanja nakon parcijalizacije socioloških činilaca. **Penološke teme**, Zagreb 3/1988/3-4, s. 201-220.
20. Knezović, Z.; Kulenović, A.; Šakić, V.; Zarevski, P.; Žužul, M.: **Psihološke karakteristike osuđenih osoba**. Zagreb 1989. 304 s.
21. Kos-Mikuš, A.: Od individualnih razlik preko drugačnosti do psihosocijalnih motenj. Drugačnost v šoli. **Zbornik posvetovanja**. Ljubljana, Svetovalni center za otroke, starše in mladostike 1986. s. 55-65.
22. Leblanc, M. et al.: Temporal paths in delinquency: Stability, regression and progression analyzed with panel data from adolescent and a delinquent male sample. **Canadian Journal of Criminology**, Ottawa 33/1991/1, s. 23-44.
23. Mejovšek, M.: Relacije kognitivnih sposobnosti i od-

- krivenog devijantnog ponašanja. **Penološke teme**, Zagreb 3/1988/1-2, s. 181-190.
24. Mikšaj-Todorović, L.: **Relacije osobina ličnosti te karakteristika ponašanja mladih počinitelja krivičnih djela i njihove ranije delinkventne aktivnosti**. Društveno neprihvatljivo ponašanje omladine. Beograd, Stalna konferencija gradova i opština Jugoslavije 1989.
 25. Miladinović, V.; Konstantinović-Vilić, S.; Durić, V.: **Subjektivni faktori kriminaliteta maloletnica**. **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo**, Beograd 29/1991/4, s. 39-54.
 26. Musek, J.; Pečjak, V.: **Psihologija**. Ljubljana 1989. 126 s.
 27. Nagin, D. S.; Paternoster, R.: On the relationship of past and future participation in delinquency. **Criminology**, Columbus 29/1991/2, s. 163-189.
 28. **Oblike preventivnega dela**. Prispjevki Sekcija za preventivno delo Društva psihologov Slovenije za Posvet psihologov v Radencih. Dekleva, B. ur. Ljubljana, Društvo psihologov Slovenije 1990.
 29. Pihler, S.: **Oblici prestupništva dece i uspešnost mera prema deci prestupnicima**. **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo**, Beograd, 13/1975/3, s. 435-451.
 30. Robins, L.: **Deviant Children grown up**. A sociological and psychiatric study of sociopathic personality, Baltimore, The William and Wilkins Company 1966. 351 s.
 31. Romac, A.: **Izvori rimskog prava**. Zagreb, **Informator** 1973. 607 s.
 32. Ross, O. A.: **Psychological disorders of children: a behavioral approach to theory, research and therapy**. 2nd ed. Tokyo (etc.), McGraw-Hill Kogakusha 1980. 362 s.
 33. Singer, M.; Mikšaj-Todorović, L.: **Delinkvencija mladih**. Zagreb, Globus 1989. 390 s.
 34. Skaberne, B. in dr.: **Kriminalna prevencija in osnovnošolski otroci**. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakultetui 1963. 142 s.
 35. Skaberne, B.: **Razvoj kazenskega prava za mladoletnike**. Ljubljana, Univerzitetna tiskarna 1966. 56 s.
 36. Stattin, H.; Magnusson, D.: **Stability and change in criminal behavior up to age 30**. **The British Journal of Criminology**, Oxford 31/1991/4, s. 327-346.
 37. Stojaković, P.: **Neki vidovi identifikacije kod djece neprilagodjenog ponašanja**. **Specijalna škola**, Beograd 1973/5-6, s. 364-366.
 38. Šakić, V.; Knezović, Z.; Žužul, M.: **Provjera Eysenckove EPQ-C skale sklonosti kriminalitetu na osobama osuđenim za krivična djela »napada na ljude«**. **Penološke teme**, Zagreb 1987/3-4, s. 255-261.
 39. Tomori-Žmuc, M.: **Pot k odraslosti**. Ljubljana, Cankarjeva založba 1983. 172 s.
 40. Tomori-Žmuc, M.: **Normalnost v adolescenci**. Ptički brez gnezda, Ljubljana 1986. s. 129-138.
 41. Vodak, P.: **Mane i poramećaji ponašanja u dječjem doba**. Prevela Marija Šumrak, Sarajevo, Zavod za izdavanje udbenika 1966. 254 s.
 42. Vouk, V.: **O kriminalitetu djece**. **Naša zakonitost**, Zagreb 1971/3, s. 195-205.
 43. Vučinić, B.: **Osobine ličnosti, intelektualne sposobnosti i stavovi maloletnih delinkvenata prema sociopatološkima pojavama**. **Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja**, Beograd 7/1988/1, s. 351-392.
 44. Žužul, M.; Knezović, Z.: **Da li je agresivnost patološka osobina ličnosti?** **Penološke teme**, Zagreb 4/1989/73-4, s. 201-206.